

Kula Stojana Jankovića u Islamu Grčkom

Na mjestu današnje Kule Jankovića i predjelima oko nje živjelo se od prahistorije, o čemu svjedoče brojni arheološki nalazi koji potječu od paleolitika preko antike do srednjeg vijeka.

U 16. stoljeću mletačko-turska granica bila je pred vratima Zadra, s nizom osmanskih utvrda od Zemunika do Novigrada, od kojih se najveća zvala Sedd-i islam, što znači bedem Islama, po čemu su dva sela dobila ime. Atributi Grčki i Latinski nastali su u 18. stoljeću, kad je selo razdijeljeno u dvije parohije ili župe, pravoslavnu i katoličku.

U brojnim bitkama Kandijskog i Morejskog rata (17. st.) posebno su se istakli Janko Mitrović i njegova tri sina Stojan, Zaviša i Ilija. Za ratne zasluge Stojan je 1670. g. dobio u leno imanje s utvrdom u Islamu i titulu Cavaliere di San Marco (koja se prevodi kao serdar ili vitez Sv. Marka), a poslije smrti kneza Jurja Posedarskog 1681. g. imenovan je vođom Morlaka, kao što je to bio i njegov otac.

Poslije Stojanove pogibije na bojnopolju, Mletačka republika dodjeljuje i Zaviši naslov Cavaliere di S. Marco 1696. godine, a njegov sin Ilija i potomci dobit će 1705. g. od Venecije titulu Conte.

Glas o junaštvu Mitrovića-Jankovića poprimit će mitske razmjere koji se ogledaju u epskim pjesmama o Stojanu Jankoviću, kao i u pjevanju Andrije Kačića Miošića o slavnim podvizima Mitrovića-Jankovića u Razgovoru ugodnom naroda slovinskoga. I jedan i drugi izvor pokazuju da ih je cjelokupno kršćansko stanovništvo, bez obzira na vjeru, na širokom području sukoba Istoka i Zapada, doživljavalo svojima i smatralo simbolima zajedničke obrane.

U mirnodopskim uvjetima 18. st., poslije povlačenja Osmanskog carstva, Kula Jankovića dobiva sve više rezidencijalno-gospodarski karakter. Ona postaje mjesto civilizacijskog i prosvjetiteljskog utjecaja i zračenja: u njoj se stvara biblioteka, skupljaju zbirke umjetničkih predmeta, ikona, crkvenih knjiga i liturgijskih predmeta. U 19. st. conte Ilija Dede-Janković otvara školu u Islamu, potpomaže djevojačku školu u Zadru, piše pjesme, putopise, filozofske i političke rasprave, uglavnom na talijanskom jeziku, te dramu na lokalnom srpskom narječju. Udajom Ilijine kćeri Olge za Vladimira Desnicu u drugoj polovini 19. st. Kula prelazi u naslijeđe porodice Desnica.

Od niza drugih značajnih ličnosti povezanih s Kulom i šire i može se posebno istaknuti: Vladimir Desnica (1850. - 1922.), političar i poduzetnik, pisac Simo Matavulj (1852. - 1908.), Uroš Desnica (1874. - 1941.), političar, advokat, esejist, Boško Desnica (1886 - 1945), povjesničar, advokat i publicist, te iznad svih Vladan Desnica (1905. - 1967.), jedan od najvećih pisaca i hrvatske i srpske moderne književnosti, pisac svjetskog značaja. U Dvorima je napisao neke od svojih najvrjednijih djela, posebno dijelove romana "Proljeća Ivana Galeba".

Kula Jankovića, kakva je došla do naših dana, izuzetan je i rijedak primjer kombinacije stambenog i fortifikacijskog objekta na nekadašnjoj granici Osmanskog carstva. Centralni dio kompleksa je pravokutnog oblika, približno 80 m x 60 m, zatvoren djelomično zgradama (stambene ili gospodarske namjene), a djelomično visokim zidom. U središnjem dijelu kompleksa veličine 0.5 ha, bio je veći broj kuća pod krovovima, dok arboretum, te područje s izvorima vode, parkom i romaničkom srednjovjekovnom crkvicom sa šumom, zaprema površinu od cca 4 ha. Ukupna veličina posjeda, nakon višestrukih značajnih redukcija u agrarnim reformama i nacionalizacijama, sada iznosi oko 10 ha. Stogodišnji bogati park oko Kule, koji je se doimao kao oaza raskošnog zelenila, posebno je teško stradao u ratu i sporije se obnavlja od samih građevina.

Kompleks je, također, izuzetan i po tome što je u ovom nemirnom kraju, kontinuirano kroz više stoljeća bio sjedište kulturnih i prosvjetiteljskih vrijednosti (škola, biblioteka, umjetničke i druge zbirke), pružajući mogućnost književnog, političkog, filozofskog, ekonomskog, lingvističkog stvaralaštva, donoseći kulturne utjecaje, u prvom redu sa zapada, ali otvoren i prema pravoslavnom istoku (grčki ikonopisci, Rusija).

Kontinuitetom života jedne obitelji od preko tri stoljeća skupio se u Kuli dragocjeni inventar raznih vrsta i izvora, od čega je najvrjednija zbirka od oko 40 ikona iz 16. -18. st., ali i brojne druge.

U sklopu Kule, izvan zidina, nalazi se crkva Sv. Đurđa, koja u sebi čuva grobove mnogih članova porodice Janković-Desnica; i vjerojatno je prvi tu izgrađeni objekt, podignut u romaničkom stilu. U crkvi-obiteljskoj grobnici sahranjen je 1967. g., po vlastitoj želji, i Vladan Desnica.

Nastavljajući djelovanje Vladana Desnice i nasljednici žele da vrijednosti i ljepote Kule budu dostupne svima i spremni su omogućiti javno korištenje velikog dijela Kule Jankovića, posebno za kulturne, edukativne, istraživačke i razvojne projekte. Želja je da ovaj spomenik, kao i u prošlosti, opet postane stjecište raznovrsnih kulturnih aktivnosti, da bude veza između lokalnog života i vanjskog svijeta, njegovih vrijednosti i mjerila, mjesto susreta različitih lokalnih tradicija s kulturnim utjecajima svih izvora, ukrajno, da se nastave napore za očuvanje kulturne i prirodne baštine koja se generacijama njegovala u Kuli Jankovića.